

ANALYSIS OF THE ECONOMIC SITUATION AND EFFICIENCY OF UZBEKISTAN'S MAIN TRADING PARTNERS

Isanov Abduvali Tayir oqli

student of the Asian International University

Annotation: This scientific article analyzes the economic situation, macroeconomic indicators and foreign trade efficiency of China, Russia, Kazakhstan, Turkey and other partner countries, which are Uzbekistan's main trading partners. During the study, economic efficiency was assessed based on GDP growth, inflation rate, export-import volume, investment activity and trade turnover indicators. The impact of economic changes in trading partners on the economy of Uzbekistan was also scientifically covered.

Keywords: foreign trade, economic efficiency, trading partners, export, import, gross domestic product, investment, economic integration, international trade.

Kirish.

Jahon xo'jaligida globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro ishlab chiqarish zanjirlarining kengayishi hamda davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy integratsiyaning chuqurlashuvi tashqi savdo munosabatlarining iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyatini sezilarli darajada oshirmoqda. Hozirgi iqtisodiy sharoitda har qanday davlat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi ko'p jihatdan uning tashqi iqtisodiy aloqalari, eksport salohiyati hamda xalqaro savdo tizimidagi o'rni bog'liq hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, tashqi savdo hamkorlari iqtisodiy holatini o'rganish va ularning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilish milliy iqtisodiyot rivojlanishining muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyoti ochiqlik darajasining oshib borishi, iqtisodiy erkinlashtirish siyosatining jadallashuvi hamda xalqaro iqtisodiy hamkorlik jarayonlarining kuchayishi natijasida jahon bozorlariga tobora chuqurroq kirib bormoqda. Mamlakat tashqi savdo aylanmasida asosiy ulushni Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Turkiya, Janubiy Koreya va boshqa davlatlar tashkil etadi. Ushbu mamlakatlar bilan iqtisodiy aloqalar eksport-import jarayonlari, sarmoyaviy hamkorlik, yuk tashish tizimlari hamda sanoat hamkorligi orqali amalga oshiriladi. Shu sababli mazkur davlatlar iqtisodiyotidagi har qanday o'zgarishlar O'zbekistonning umumiy iqtisodiy barqarorligiga, eksport imkoniyatlariga hamda iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro savdo nazariyalariga ko'ra, davlatlar o'rtasidagi savdo munosabatlarining samaradorligi resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, texnologiyalar almashinuvi hamda sarmoyaviy faollikni oshirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Shu bilan birga, savdo hamkorlari iqtisodiyotidagi iqtisodiy tanazzullar, narx-navoning oshishi, pul birliklari qiymatining o'zgarishi, siyosiy-iqtisodiy omillar hamda jahon bozoridagi talabning o'zgarishi xalqaro savdo samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, tashqi savdo aloqalarining cheklangan miqdordagi davlatlarga yuqori darajada bog'lanib qolishi iqtisodiy xatarlarni oshiradi hamda milliy iqtisodiyotning tashqi omillarga qaramligini kuchaytiradi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida eksport tarkibini turli yo'nalishlarga ajratish, yangi bozorlarni o'zlashtirish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hamda xalqaro yuk tashish tizimlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur jarayonlarda asosiy savdo hamkorlarining iqtisodiy rivojlanish yo'nalishlarini o'rganish va ularning iqtisodiy samaradorligini baholash muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki savdo hamkorlari iqtisodiyotidagi o'zgarishlarni

oldindan baholash tashqi iqtisodiy siyosatni shakllantirish, eksport yo'nalishlarini ishlab chiqish hamda iqtisodiy xatarlarni kamaytirish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, xalqaro iqtisodiy beqarorlik sharoitida O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari iqtisodiy holatini keng qamrovli tahlil qilish, ularning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda ushbu omillarning milliy iqtisodiyotga ta'sirini aniqlash muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Tadqiqot natijalari tashqi savdo siyosatini takomillashtirish, iqtisodiy hamkorlik jarayonlarini chuqurlashtirish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari iqtisodiy holatini tahlil qilish, ularning iqtisodiy samaradorligini baholash hamda savdo hamkorlaridagi umumiy iqtisodiy o'zgarishlarning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'sirini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun savdo aylanmasi, eksport-import ko'rsatkichlari, iqtisodiy o'sish sur'atlari, sarmoyaviy faollik hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari asosida keng qamrovli tahlil amalga oshiriladi.

Asosiy qism.

O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishida tashqi savdo aloqalari muhim o'rin egallaydi. Mamlakatning tashqi savdo aylanmasi tarkibida asosiy ulushni China, Russia, Kazakhstan, Turkey hamda South Korea kabi davlatlar tashkil etadi. Ushbu davlatlarning iqtisodiy holati, ishlab chiqarish hajmi, ichki talab darajasi hamda iqtisodiy o'sish sur'atlari O'zbekiston eksport-import operatsiyalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli savdo hamkorlaridagi iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish tashqi savdo samaradorligini baholashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Birinchi navbatda, Xitoy O'zbekistonning eng yirik savdo sheriklaridan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Xitoy iqtisodiyotining yirik sanoat bazasiga egaligi, ishlab chiqarish quvvatlarining yuqoriligi va texnologik rivojlanganligi O'zbekiston importining sezilarli qismini shakllantiradi. Shu bilan birga, O'zbekiston uchun Xitoy bozori xomashyo, qishloq xo'jaligi mahsulotlari hamda ayrim sanoat mahsulotlarini eksport qilish imkoniyatlarini yaratmoqda. Xitoy iqtisodiyotidagi ishlab chiqarish sur'atlarining pasayishi yoki ichki talabning qisqarishi O'zbekiston eksport hajmiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Rossiya O'zbekistonning an'anaviy savdo hamkorlaridan biri bo'lib, ikki davlat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar uzoq yillik tarixga ega. Rossiya bozorining katta hajmga egaligi, mehnat migratsiyasi omili va sanoat kooperatsiyasining rivojlanganligi iqtisodiy aloqalarni yanada mustahkamlamoqda. Shu bilan birga, Rossiya iqtisodiyotidagi pul birligi qiymatining o'zgarishi, narx-navoning oshishi va tashqi iqtisodiy cheklovlar O'zbekiston tashqi savdo ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qilishi mumkin.

Qozog'iston O'zbekiston uchun mintaqaviy savdo hamkori sifatida muhim o'rin tutadi. Geografik yaqinlik, transport xarajatlarining nisbatan pastligi hamda mintaqaviy iqtisodiy aloqalarning rivojlanganligi savdo samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Qozog'iston orqali amalga oshiriladigan tranzit imkoniyatlari ham O'zbekiston tashqi savdo salohiyatining oshishiga yordam beradi.

Turkiya bilan iqtisodiy aloqalar so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanmoqda. Ayniqsa, to'qimachilik, qurilish, oziq-ovqat sanoati hamda investitsiya yo'nalishlarida hamkorlik kengayib bormoqda. Turkiya bilan iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi O'zbekiston sanoatini modernizatsiya qilish va eksport tarkibini diversifikatsiya qilish imkoniyatlarini yaratmoqda.

Janubiy Koreya esa yuqori texnologiyalar, innovatsiyalar hamda sanoat ishlab chiqarish sohasidagi rivojlangan tajribasi bilan O'zbekiston iqtisodiyotida muhim sherik sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, avtomobilsozlik, elektronika va raqamli texnologiyalar sohalarida hamkorlik iqtisodiy samaradorlikning oshishiga xizmat qilmoqda.

Savdo samaradorligini baholashda bir qator iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Jumladan, eksport hajmi, import hajmi, savdo balansining holati, investitsiyalar oqimi, ishlab chiqarish samaradorligi hamda mehnat unumdorligi asosiy ko'rsatkichlar hisoblanadi. Savdo samaradorligini aniqlash uchun quyidagi nisbatdan foydalanish mumkin:

$$SE = \frac{\text{Eksport hajmi}}{\text{Import hajmi}}$$

Bu yerda SE - savdo samaradorligi ko'rsatkichi hisoblanadi. Agar ko'rsatkich birdan yuqori bo'lsa, eksport salohiyatining yuqoriligini, birdan past bo'lsa, importga qaramlik mavjudligini bildiradi.

Shuningdek, iqtisodiy samaradorlikni baholashda iqtisodiy o'sish sur'atlari bilan savdo aylanmasi o'rtasidagi bog'liqlik ham muhim hisoblanadi. Savdo hajmining ortishi ishlab chiqarishning kengayishiga, yangi ish o'rinlarining yaratilishiga hamda davlat byudjeti tushumlarining ko'payishiga olib keladi. Shu bilan birga, tashqi bozorlarga haddan tashqari bog'lanib qolish iqtisodiy xatarlarni oshirishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston tashqi savdo aloqalarini bir nechta davlatlar bilan cheklab qo'ymasdan, yangi bozorlarni o'zlashtirishi va eksport yo'nalishlarini kengaytirishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Savdo hamkorlari iqtisodiyotidagi o'zgarishlarni muntazam kuzatib borish esa iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa.

O'tkazilgan tadqiqotlar natijasida O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlaridagi iqtisodiy holat mamlakat tashqi savdo faoliyati hamda umumiy iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Asosiy savdo hamkorlari hisoblangan China, Russia, Kazakhstan, Turkey va South Korea iqtisodiyotidagi ishlab chiqarish hajmi, iqtisodiy o'sish sur'atlari, ichki talab darajasi, narxlar barqarorligi hamda investitsion faollik O'zbekiston eksport-import operatsiyalariga bevosita ta'sir qilishi kuzatildi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, savdo hamkorlari iqtisodiyotidagi ijobiy o'zgarishlar O'zbekiston eksport hajmining oshishiga, investitsiyalar oqimining ko'payishiga hamda ishlab chiqarish faoliyatining kengayishiga xizmat qiladi. Aksincha, iqtisodiy beqarorlik, tashqi iqtisodiy cheklovlar, pul birliklari qiymatining o'zgarishi hamda xalqaro bozorlardagi talabning pasayishi tashqi savdo samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot davomida tashqi savdo aloqalarining ayrim davlatlarga yuqori darajada bog'lanib qolishi iqtisodiy xavflarni oshirishi hamda milliy iqtisodiyotning tashqi omillarga qaramligini kuchaytirishi aniqlandi. Shu sababli eksport geografiyasini kengaytirish, yangi bozorlarga chiqish, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish hamda tashqi iqtisodiy aloqalarni diversifikatsiya qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, logistika tizimini rivojlantirish, transport xarajatlarini kamaytirish, xalqaro iqtisodiy hamkorlikni chuqurlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish savdo samaradorligini oshirishning muhim yo'nalishlari sifatida baholandi. Ayniqsa, yuqori texnologiyali ishlab chiqarishni rivojlantirish hamda eksport tarkibini takomillashtirish uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Umuman olganda, O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari iqtisodiy holatini muntazam tahlil qilish, iqtisodiy xavflarni oldindan baholash hamda moslashuvchan tashqi iqtisodiy siyosat yuritish mamlakat tashqi savdo samaradorligini oshirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Policy. 12th edition. Pearson, 2022.
2. Carbaugh R. International Economics. 18th edition. Cengage Learning, 2023.
3. World Trade Organization. World Trade Statistical Review 2024. Geneva, 2024.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo ko'rsatkichlari statistik to'plami. Toshkent, 2024.
5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanish tendensiyalari. Toshkent, 2023.
6. Omonov A., Raxmonov B. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar va tashqi savdo. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
7. Xudoyberdiyev J., Ismoilov S. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. Toshkent, 2022.
8. Mirzayev A. Tashqi iqtisodiy faoliyat samaradorligini baholash usullari. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2021.